

AMIR TEMUR DAVLATCHILIGI VA UNING MARKAZIY OSIYO TARIXIDAGI O'RNI

Ahadov Abbos

Jizzax viloyati Paxtakor tumani

1-sonli politexnikum tarix fan o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada buyuk davlat arbobi va sarkarda Amir Temur tomonidan asos solingan davlatchilik tizimi, uning siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotdagi o'rni tarixiy manbalar asosida keng tahlil qilingan. Tadqiqotning asosiy maqsadi Amir Temur davrida shakllangan markazlashgan davlat boshqaruvi, iqtisodiy siyosat hamda madaniy-ma'naviy rivojlanish jarayonlarini ilmiy jihatdan yoritishdan iborat. Tadqiqot davomida tarixiy-taqqoslama, tizimli tahlil va manbashunoslik usullaridan foydalanildi. O'rganish natijalari Amir Temur davlatchiligi Markaziy Osiyoda siyosiy barqarorlikni ta'minlash, iqtisodiy taraqqiyotni jadallashtirish va madaniy uyg'onishga zamin yaratganini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Amir Temur, davlatchilik, Markaziy Osiyo tarixi, Temur tuzuklari, harbiy boshqaruv.

Kirish

Tarix fanida davlatlar va buyuk shaxslar faoliyatini o'rganish jamiyat taraqqiyotining muhim qonuniyatlarini anglash imkonini beradi. Markaziy Osiyo tarixida Amir Temur shaxsiyati alohida o'rin egallaydi. U o'z davrida nafaqat yirik harbiy yurishlarni amalga oshirgan sarkarda, balki kuchli va markazlashgan davlat barpo etgan mohir siyosatchi sifatida tarixga kirgan.

XIV asrning ikkinchi yarmida Markaziy Osiyo hududida siyosiy parokandalik kuchaygan bir davrda Amir Temur maydonga chiqib, qisqa vaqt ichida tartibsiz hududlarni yagona davlatga birlashtira oldi. Uning davlatchilik siyosati qat'iy intizom, adolat va markazlashgan boshqaruvga asoslangan bo'lib, bu holat davlat barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynadi. Shu sababli Amir Temur davlatchiligini chuqur o'rganish tarix fanining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.⁴⁹

Amir Temur davlatchilik tizimi va siyosiy boshqaruvining asoslari

XIV asrning ikkinchi yarmida Markaziy Osiyo hududida siyosiy parokandalik kuchaygan bir sharoitda Amir Temur tomonidan kuchli va

1. ⁴⁹ Azamatov, H. Amir Temur va Temuriylar davri. Toshkent, 2019.

markazlashgan davlat barpo etildi. Uning davlatchilik tizimi qat'iy intizom, markazlashuv va shaxsiy mas'uliyat tamoyillariga asoslangan edi. Davlat boshqaruvida oliy hokimiyat markazda jamlangan bo'lib, barcha muhim siyosiy va harbiy qarorlar bevosita hukmdor nazorati ostida amalga oshirilgan. Davlat hududi viloyatlar, tumanlar va noibliklarga bo'linib, ularga tajribali va sadoqatli amaldorlar tayinlangan. Ushbu amaldorlar faoliyati qat'iy nazorat ostida bo'lib, ularning faoliyati muntazam ravishda tekshirib borilgan. Bu tizim markaziy hokimiyatning hududlarda mustahkam o'rnatishiga va tartib-intizomning ta'minlanishiga xizmat qilgan.⁵⁰

Davlat boshqaruvida huquqiy asos muhim ahamiyat kasb etgan. "Temur tuzuklari" davlatni boshqarish, qo'shin tuzilishi, amaldorlarning burch va majburiyatlari hamda jamiyatdagi tartib-qoidalarini belgilovchi asosiy hujjat bo'lgan. Ushbu tuzuklar orqali adolat tamoyili mustahkamlanib, qonun oldida hammaning mas'uliyati ta'minlangan. Natijada davlatda siyosiy barqarorlik yuzaga kelib, ichki nizolar kamaygan.

Shuningdek, Amir Temur davlat boshqaruvida shaxsiy mas'uliyat va sadoqat tamoyillariga alohida e'tibor qaratgan. Amaldorlarning faoliyati muntazam ravishda baholanib, o'z vazifasini bajarmagan shaxslar qat'iy jazolangan. Bu holat davlat boshqaruvida korrupsiya va suiiste'mollikning oldini olishga xizmat qilgan. Harbiy va fuqarolik boshqaruvi o'rtasidagi muvozanat saqlanib, markaziy hokimiyatning ustuvorligi ta'minlangan. Natijada davlat tizimi barqaror va samarali faoliyat ko'rsatgan. Ushbu boshqaruv tajribasi o'rta asrlar davlatchiligi uchun ilg'or model hisoblangan.

Iqtisodiy siyosat, savdo-sotiq va moliya tizimi

Amir Temur davlatchilik siyosatida iqtisodiy barqarorlikni davlat qudratining asosiy tayanchi deb bilgan. Qishloq xo'jaligini rivojlantirish maqsadida sug'orish tizimlari ta'mirlanib, yangi kanallar qazilgan va foydalanilmay yotgan yerlar o'zlashtirilgan. Dehqonchilik va chorvachilik aholining asosiy tirikchilik manbai bo'lib, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlangan. Hunarmandchilik tarmoqlari, xususan, temirchilik, zargarlik, kulolchilik va to'qimachilik rivojlangan. Mahsulotlar ichki bozorlarda keng muomalaga kirib, tashqi bozorlarga ham chiqarilgan. Savdo-sotiqning rivojlanishida Buyuk Ipak yo'lining alohida o'rni bo'lib, Sharq va G'arb o'rtasidagi savdo aloqalari faollashgan.

Savdo karvonlarining xavfsizligi davlat tomonidan ta'minlangan, bojxona tizimi tartibga solingan. Bu esa savdogarlar uchun qulay sharoit yaratib,

2. ⁵⁰ Ahmedov, B. Temur tuzuklari. Toshkent: Sharq, 2017.

iqtisodiy faollikni oshirgan. Moliya tizimi davlat xazinasiga asoslangan bo‘lib, yig‘ilgan soliqlar harbiy harajatlar, infratuzilma qurilishi va madaniy obidalarini bunyod etishga yo‘naltirilgan. Natijada davlat iqtisodiy jihatdan mustahkamlangan.⁵¹

Bundan tashqari, iqtisodiy boshqaruvda soliqlar tizimi aniq tartibga solingan bo‘lib, aholining ijtimoiy ahvoli hisobga olingan. Soliqlarning haddan tashqari oshirilishiga yo‘l qo‘yilmagan, bu esa ishlab chiqarish va savdo faolligini rag‘batlantirgan. Davlat xazinasida daromadlarining muhim qismi savdo bojlaridan shakllangan. Iqtisodiy siyosat hududlar o‘rtasidagi savdo aloqalarini mustahkamlashga xizmat qilgan. Natijada ichki bozor kengayib, tashqi savdo hajmi ortgan. Bu holat davlat iqtisodiy qudratining oshishiga olib kelgan.⁵²

Madaniyat, ilm-fan va me‘morchilik taraqqiyoti

Amir Temur davrida madaniyat va ilm-fan rivojiga alohida e‘tibor qaratilgan. Samarqand davlatning nafaqat siyosiy, balki madaniy markaziga aylantirilgan. Bu yerda masjidlar, madrasalar, saroylar va maqbaralar barpo etilib, shahar yirik madaniy markaz sifatida shakllangan. Ilm ahliga, tarixchilar, shoirlar, me‘morlar va san‘atkorlarga keng sharoitlar yaratilgan. Bu davrda yaratilgan me‘moriy obidalar o‘zining ulug‘vorligi va badiiy mukammalligi bilan ajralib turadi. Me‘morchilikda milliy an‘analar va yangi uslublar uyg‘unlashgan holda rivojlangan.

Madaniy hayotning rivoji jamiyatning ma‘naviy yuksalishiga xizmat qilgan. Ilm-fan va san‘atning rivojlanishi Temuriylar davrini Markaziy Osiyo tarixida madaniy uyg‘onish davri sifatida tanitgan. Ushbu madaniy meros keyingi asrlar davomida ham o‘z ahamiyatini saqlab qolgan. Shu bilan birga, madaniy siyosat jamiyatning ma‘naviy birligini mustahkamlashga qaratilgan edi. Ilm-fan va san‘at vakillariga moddiy va ma‘naviy ko‘mak ko‘rsatilgan, bu esa ijodiy muhitning shakllanishiga sabab bo‘lgan. Me‘moriy obidalar nafaqat diniy yoki siyosiy, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham ega bo‘lgan. Ular orqali davlat qudrati va estetik did namoyon etilgan. Madaniy taraqqiyot xalqning tarixiy xotirasini mustahkamlagan. Natijada Temuriylar davri yuksak madaniy bosqich sifatida tarixda muhrlangan.

Xulosa

3. ⁵¹ Bo‘riboyev, J. O‘rta asrlar davlatchiligi. Toshkent, 2018.

4. ⁵² Hasanov, S. Markaziy Osiyo o‘rta asrlar tarixi. Toshkent, 2020.

Xulosa qilib aytganda, Amir Temur tomonidan barpo etilgan davlatchilik tizimi Markaziy Osiyo tarixida chuqur iz qoldirgan. Uning siyosiy boshqaruvi qat'iy intizom va adolat tamoyillariga asoslangan bo'lib, davlat barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynagan. Markazlashgan boshqaruv tizimi hududlar o'rtasidagi parokandalikni bartaraf etib, yagona siyosiy makon shakllanishiga zamin yaratgan. Iqtisodiy siyosatning puxta olib borilishi, savdo-sotiq va hunarmandchilikning rivojlanishi davlat qudratini mustahkamladi. Shu bilan birga, madaniyat, ilm-fan va me'morchilik sohalariga qaratilgan e'tibor jamiyatning ma'naviy taraqqiyotini ta'minladi. Amir Temur davlatchilik tajribasi nafaqat o'z davri uchun, balki keyingi tarixiy bosqichlar uchun ham muhim ahamiyat kasb etdi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Azamatov, H. Amir Temur va Temuriylar davri. Toshkent, 2019.
2. Ahmedov, B. Temur tuzuklari. Toshkent: Sharq, 2017.
3. Hasanov, S. Markaziy Osiyo o'rta asrlar tarixi. Toshkent, 2020.
4. Bartold, V. V. Turkiston tarixi. Moskva, 1963.
5. Yakubovskiy, A. Amir Temur. Toshkent, 1996.
6. Bo'riboyev, J. O'rta asrlar davlatchiligi. Toshkent, 2018.
7. Manz, B. The Rise and Rule of Tamerlane. Cambridge, 2007.
8. Lamb, H. Tamerlane: The Earth Shaker. New York, 1928.
9. Subtelny, M. Timurids in Transition. Leiden, 2007.
10. UNESCO. The Legacy of Amir Temur. Paris, 1996.